

НАУКОВІ ОСНОВИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

©2019 ГУТОРОВ А. О.

УДК 334:001.8
JEL: Q10; Q18

Гуторов А. О. Наукові основи типологізації інтеграції в аграрному секторі економіки

Метою статті є типологізація інтеграції в аграрному секторі економіки. Здійснено монографічний аналіз сутності основних видів інтеграції соціально-економічних систем. Шляхом критичних узагальнень уточнено понятійно-категоріальний апарат інтеграції. Розроблено таксономічну систему інтеграції. Базовими її елементами визначено природну, технічну, економічну, соціальну та науково-освітню інтеграцію. Показано взаємозв'язок між видами інтеграції. Центральною ланкою визначено економічну інтеграцію, що являє собою багаторівневу систему, яка пов'язує окремі стадії виробничих процесів (операційний рівень), підприємства (мікрорівень), регіональні економіки (макрорівень), економічні сектори (мезорівень) та національні економіки (мегарівень). Удосконалено типологію інтеграції в аграрному секторі економіки, що базується на формах усупільнення виробництва, враховує рівень економічної системи, мету співробітництва, характер зв'язків і порядок руху капіталу між учасниками інтеграційних відносин, напрям об'єднання, принципи взаємодії акторів, рівень концентрації власності й капіталу, напрями координації під час інтегрування, стадії господарського процесу й ланцюга створення додаткової вартості, джерело потенціалу інтеграції та організаційну будову інтегрованих суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інтеграція, квазіінтеграція, типологія, типологізація, аграрний сектор.

DOI:

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 23.

Гуторов Андрій Олександрович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН України (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6881-4911>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/G-2576-2015>

SPIN: <http://elibrary.ru/7932-6931>

УДК 334:001.8
JEL: Q10; Q18

Гуторов А. А. Научные основы типологизации интеграции в аграрном секторе экономики

Целью статьи является типологизация интеграции в аграрном секторе экономики. Осуществлён монографический анализ сущности основных видов интеграции социально-экономических систем. Путём критических обобщений уточнён понятийно-категориальный аппарат интеграции. Разработана таксономическая система интеграции. Базовыми её элементами определены природная, техническая, экономическая, социальная и научно-образовательная интеграция. Показана взаимосвязь между видами интеграции. Центральным звеном определена экономическая интеграция, представляющая собой многоуровневую систему, которая связывает отдельные стадии производственных процессов (операционный уровень), предприятия (микроуровень), региональные экономики (макроуровень), экономические сектора (мезоуровень) и национальные экономики (мегауровень). Усовершенствована типология интеграции в аграрном секторе экономики, которая базируется на формах обобществления производства, учитывает уровень экономической системы, цель сотрудничества, характер связей и порядок движения капитала между участниками интеграционных отношений, направление объединения, принципы взаимодействия акторов, уровень концентрации собственности и капитала, направления координации во время интегрирования, стадии хозяйственного процесса и цепи создания добавочной стоимости, источник потенциала интеграции и организационное строение интегрированных субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: интеграция, квазиинтеграция, типология, типологизация, аграрный сектор.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 23.

Гуторов Андрей Александрович – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» НААН Украины (ул. Героев Оборони, 10, Киев, 03680, Украина)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6881-4911>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/G-2576-2015>

SPIN: <http://elibrary.ru/7932-6931>

UDC 334:001.8
JEL: Q10; Q18

Hutorov A. O. The Scientific Bases for Typologization of Integration in the Agrarian Sector of the Economy

The article is aimed at typologizing the integration in the agrarian sector of the economy. A monograph analysis of the essence of the main types of integration of the socio-economic systems is carried out. The conceptual-categorical apparatus of integration is clarified by means of critical generalizations. A taxonomic system of integration is developed. Its basic elements are defined as natural, technical, economic, social and scientific-educational integration. The relationship between the types of integration is displayed. The central link is defined as economic integration, which is a multi-level system that links the individual stages of production processes (operational level), enterprises (micro-level), regional economies (macro-level), economic sectors (meso-level) and national economies (mega-level). The author suggests an improved typology of integration in the agrarian sector of the economy, which is based on forms of socialization of production, takes into account the level of the economic system, the purpose of cooperation, the nature of relationships and the order of capital movement between the participants in integration relations, the direction of unification, the principles of interaction of actors, the level of concentration of property and capital, the directions of coordination during integration, the stage of the economic process and the chain of creation of added value, the source of integration potential and organizational structure of the integrated economic entities.

Keywords: integration, quasi-integration, typology, typologization, agrarian sector.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 23.

Hutorov Andrii O. – D. Sc. (Economics), Senior Research Fellow, Senior Research Fellow of the Department of Organization of Management, Public Administration and Administration, National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics» NAAS of Ukraine (10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6881-4911>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/G-2576-2015>

SPIN: <http://elibrary.ru/7932-6931>

В умовах неоліберальної глобалізації економіки, державного переходу до децентралізації влади ефективний соціально орієнтований розвиток національного господарства в цілому та його аграрного сектору зокрема мають базуватися на прогресивних формах реалізації інтеграційних відносин. До того ж, експортно-сировинна орієнтація країни зумовлює ризик експансії транснаціональних корпорацій, відплив капіталу за кордон, недовиробництво додаткової вартості й недоагромадження основного капіталу, що, своєю чергою, призводить до дезінтеграції, деіндустріалізації та загроз державному суверенітету. Розв'язати ці та інші проблеми секторального розвитку можна за рахунок реалізації системного потенціалу інтеграції, переорієнтації на засадах неоіндустріалізації. Стратегічна імплементація цих імперативів має базуватися на відповідному теоретико-методологічному базисі, однією з важливих складників якого є типологізація та сутнісна детермінація інтеграції.

Дослідженню наукових засад інтеграції в аграрному секторі економіки присвятили свої праці Я. Вінер, В. Власов, В. Гусаков, М. Запольський, І. Зеліско, М. Коденська, С. Кравченко, М. Кропивко, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, О. Матицин, О. Мічуріна, Ю. Нестерчук, В. Россоха, П. Саблук, О. Сторожук та багато інших вчених. Водночас проблема типізації інтеграції, її таксономічної систематизації є не розв'язаною та потребує комплексного дослідження.

Метою статті є типологізація інтеграції в аграрному секторі економіки.

Складником методології дослідження проблем розвитку інтеграційних відносин має бути розвинута типологія інтеграції. Так, залежно від сфери здійснення вирізняють такі види інтеграції:

- ✦ *валютна* – цілеспрямований процес поступового зближення та об'єднання валютної політики й валютних відносин країн-учасниць у межах регіональних економічних об'єднань [1, с. 668];
- ✦ *екологічна* – процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій, властивих живим системам на кожному рівні їхньої організації. Ступінь екологічної інтеграції можна вважати показником рівня прогресивного розвитку будь-якої живої системи [2, с. 429]. Зауважимо, що, за Г. Спенсером, концепт екологічної інтеграції загалом відповідає її сутності;
- ✦ *економічна* – процес зближення й поступового об'єднання національних економічних систем, сучасна найрозвинутіша форма інтернаціоналізації господарського життя [1, с. 668; 2, с. 429].

Об'єктивною основою економічної інтеграції є високий рівень розвитку інтернаціоналізації господарського життя, зокрема господарського механізму,

продуктивних сил та всіх видів економічних відносин. Теорія економічної інтеграції своїм підґрунтям має праці відомих класиків економічної думки, які досліджували основи міжнародних економічних відносин, міжрегіональний поділ праці та міжнародну торгівлю. До того ж, більшість колоніальних імперій були побудовані на базі преференційних торгових угод. Уважають, що термін «економічна інтеграція» виник на початку 30-х рр. ХХ ст. завдяки працям німецького вченого К. Шмідта (автор теорії великих просторів), шведського економіста Е. Хекшера та німецьких дослідників Г. Ейерна і Г. Гайдикке. Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. економічна інтеграція була предметом дослідження таких економічних напрямів, як: неолібералізм, корпоративізм, структуралізм, неокейнсіанство, дирижізм, неокорпоративізм, регіоналізм тощо. У радянській політекономічній літературі виокремлювали капіталістичну й соціалістичну економічну інтеграцію, а також економічну інтеграцію країн, що розвиваються.

Відомий український дослідник глобалізму О. Білорус у системі економічної інтеграції обґрунтував новий термін – «глобальна інтеграція світової економіки», що проявляється, на його думку, як об'єктивний закон міжнародних економічних відносин [3, с. 13]. Такий погляд поділяють В. Власов і П. Саблук, зазначаючи, що глобальна інтеграція є вищим ступенем політичної інтеграції [4, с. 12]. Однак ототожнювати глобалізацію та інтеграцію методологічно некоректно, тому що інтеграція за своїм визначенням передбачає поглиблення співробітництва, зміну його якісних характеристик, а глобалізація в цьому контексті являє собою лише одну з новостворених якостей у процесі інтеграції, передбачає розширення масштабів співробітництва економічних систем у цілому, без урахування тісноти зв'язку.

Протилежною щодо економічної інтеграції є економічна дезінтеграція, що може домінувати як «зверху», так і «знизу», та здійснюється за такими моделями (видами): конфліктна, шокова, стагнуюча й дивергентна [5, с. 6];

- ✦ *ландшафтна* – є різновидом екологічної інтеграції та загалом відображає процес об'єднання об'єктів архітектури, просторових антропогенних утворень у єдине ціле з природою;
- ✦ *міжетнічна* – форма етнічних процесів, що виникає внаслідок взаємодії етносів [2, с. 431];
- ✦ *міжнародна (транснаціональна)* – процес економічної взаємодії країн, що зумовлює зближення господарських механізмів, набуває форми міждержавних угод і забезпечується міждержавними органами [2, с. 431].

Прийнято вважати, що основи міжнародної економічної інтеграції заклав Я. Вінер у 1950 р. під час досліджень впливу митного союзу на міжнародну торгівлю й добробут окремих країн. Міжнародна регіо-

нальна економічна інтеграція звичайно відбувається в шість послідовних етапів, які часто ототожнюють з її формами: 1) укладення преференційних торгових угод; 2) вступ до зони вільної торгівлі; 3) утворення митних союзів; 4) утворення спільного ринку; 5) утворення економічного союзу; 6) формування політичного союзу (повна економічна інтеграція). Ці різновиди міжнародної інтеграції свого часу були узагальнені й детально проаналізовані Б. Беласою;

- ★ *науково-освітня* – процес об'єднання систем науки й освіти різних регіонів або окремих науково-дослідних установ чи закладів освіти для передачі новітніх освітніх технологій, розробки спільних стандартів освітньої чи наукової діяльності, обміну досвідом і створення міждисциплінарних або спільних науково-дослідних програм і систем проведення досліджень;
- ★ *політична* – сукупність процесів, що ведуть до координації діяльності, а в деяких випадках – до об'єднання різних політичних одиниць, структур і сил. Політична інтеграція функціонує у двох формах: внутрішньодержавна й міждержавна [6, с. 428];
- ★ *природна (ресурсна)* – система (сукупність) усіх видів природних ресурсів (речовинних, енергетичних та інформаційних) як чинників життя суспільства в поєднанні з матеріальними й трудовими ресурсами, охоплюючи різні види порушення (забруднення) середовища, які перетворюються на невід'ємні компоненти реальних екосистем [2, с. 431]. Концепцію природної інтеграції сформував М. Реймерс, виділивши більше 70 компонентів, що утворюють інтегральні й комплексні сукупності;
- ★ *соціальна* – процес установа з'язків між відносно самостійними соціальними об'єктами (індивідууми, класи, групи, держави, етноси) і подальше їхнє перетворення в єдину, цілісну систему на основі узгодження загальних цілей та інтересів. Про необхідність виокремлення соціальної інтеграції, як зазначає М. Реймерс, неодноразово наголошував у своїх працях з ноосферології В. Вернадський [7, с. 140]. Її різновидами є інтеграція культурна, мовна, етноконфесіональна та інтеграція соціогуманітарних знань [8, с. 779];
- ★ *технічна* – послідовна заміна розподілених відокремлених технологічних операцій на їхній комплекс у межах однієї установки, агрегату, технологічного процесу тощо [8, с. 779]. Її різновидами є інформаційна інтеграція (цифрових і аналогових даних, веб-інтеграція) й технологічна;
- ★ *торгова* – характеризується створенням у межах окремих країн і регіонів зон вільної торгівлі, укладанням двосторонніх і багатосторонніх митних союзів [6, с. 427];

- ★ *фінансова* – поступове зближення, уніфікація та об'єднання бюджетного процесу та бюджетного контролю кількох країн у межах регіональних економічних об'єднань [1, с. 670].

Розроблена нами таксономічна система інтеграції (рис. 1) є адитивною стосовно своїх елементів.

Усі види інтеграції в сучасних умовах господарювання в той або інший спосіб є взаємопов'язаними, а центральною ланкою системи зв'язків виступає економічна інтеграція, що іманентна інтеграційним відносинам.

Економічна інтеграція являє собою багаторівневу систему, яка пов'язує окремі підприємства (мікрорівень), регіональні економіки (макрорівень) та національні економіки (мегарівень). Відповідно до досліджень О. Мічуріної, доцільно виокремлювати чотири послідовні етапи інтеграції господарської діяльності, які знаходять свій прояв на кожному рівні економіки [9, с. 39–42]:

- 1) поділ і кооперація праці;
- 2) економічне співробітництво;
- 3) економічна інтеграція;
- 4) глобалізація світової економіки.

Особливим різновидом економічної інтеграції є агропромислова інтеграція. Більшість науковців традиційно розглядає її на макрорівні. Так, колектив науковців під керівництвом О. Сторожука тлумачить агропромислому інтеграцію як процес зближення й об'єднання галузей сільського господарства та промисловості, що приводить до органічного синтезу цих важливих сфер суспільного виробництва та праці, їх гармонійної соціально-економічної єдності [10, с. 12].

В економічному енциклопедичному словнику визначили агропромислому інтеграцію як зміцнення економічних зв'язків і органічне поєднання сільського господарства й галузей промисловості, транспорту, торгівлі тощо, які обслуговують сільське господарство, постачають ресурси та доводять його продукцію до споживача, а також форму територіально-виробничого міжгалузевого комбінювання підприємств різних галузей з відокремленими технологічними процесами, але пов'язаними технологічно, на основі оптимальної концентрації виробництва для створення кінцевої продукції [11, с. 14].

На думку Ю. Нестерчук, аграрно-промислова інтеграція – це цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків і відносин прямих (юридичні та фізичні особи – виробники сільгосппродукції) та опосередкованих (обслуговуючі підприємства та органи державного й господарського управління) учасників агропромислового відтворювального процесу [12, с. 29–30]. До того ж, Ю. Нестерчук наголошує на необхідності вирізняти агропромислому й аграрно-промислому інтеграцію, зазначаючи що у випадку агропромислової інтеграції аграрна сфера в ній може бути взагалі

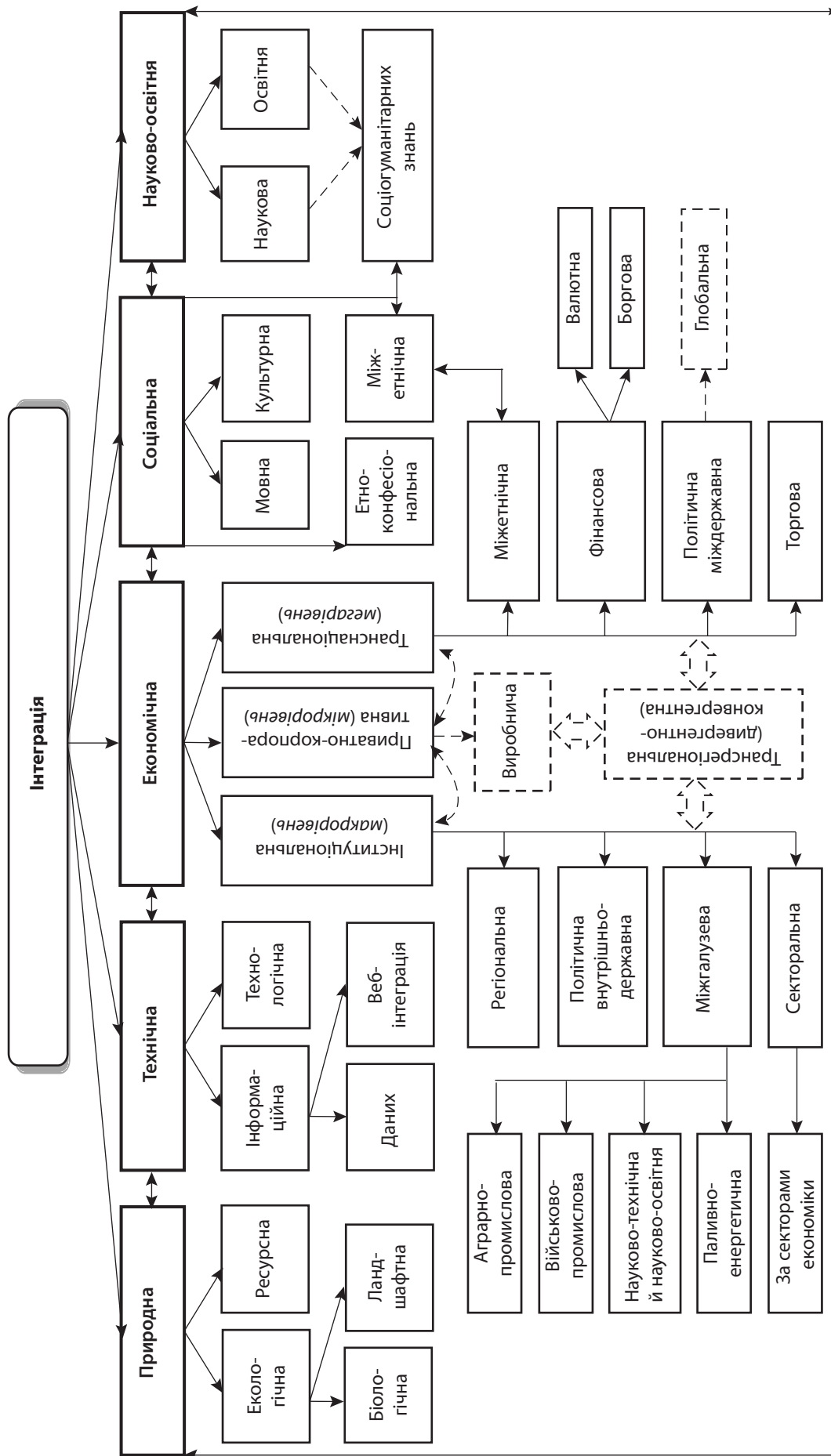

Рис. 1. Таксономічна система інтеграції

Джерело: авторська розробка.

відсутньою, а тому за своїм змістом вона є неповною аграрно-промисловою інтеграцією [12, с. 28–29].

Як уважають М. Малік, П. Федієнко та М. Орла-тич, агропромислова інтеграція в широкому розу-мінні – це багатосторонній процес, завдяки якому забезпечується виробництво необхідної для суспіль-ства кількості предметів і продуктів споживання із сільськогосподарської сировини на основі поєднан-ня діяльності сільського господарства та інших тісно задіяних із ним галузей. У вузькому розумінні – це взаємопов'язаний розвиток взаємопов'язаної сукуп-ності галузей [13, с. 6].

Академік В. Андрійчук також розглядає агро-промислову інтеграцію в широкому розумінні, маючи на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями та підприємствами агропромислово-го комплексу, які пов'язані між собою технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матері-альних інтересів у процесі виробництва й реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сирови-ни [14, с. 656]. До того ж, посилення таких зв'язків є закономірним явищем. У цьому контексті слушною є думка В. Зуєва, який пропонує окремим видом еко-номічної інтеграції вважати об'єднання різних секто-ральних політик: аграрної, науково-технічної, регіо-нальної [15, с. 32].

Зміст агропромислової інтеграції на мікрорівні загалом відповідає її класичному розумінню, однак акцент щодо елементів системи зміщу-ється на суб'єкти господарювання. Зокрема, згідно з дослідженнями С. Кравченко, інтеграція – це процес добровільного об'єднання окремих суб'єктів АПК, що сприяє утворенню сукупної системи процесів від-творення на основі міжгосподарських економічних, фінансових, організаційно-технологічних та інших зв'язків, яка, своєю чергою, забезпечує досягнення поставлених цілей. До того ж, вибір способу єднання в ціле – основний вибір інтеграції [16, с. 295]. Як уважає І. Зеліско, агропромислова інтеграція є об'єднанням ресурсів і підприємницького хисту суб'єктів госпа-дарювання з метою підвищення результативності ді-яльності та ефективності використання фінансових ресурсів агропромислового альянсу [17, с. 109].

Дещо іншого погляду дотримується білорусь-кий учений М. Запольський, який уважає, що агро-промислова інтеграція являє собою процес економіч-ної й організаційної взаємодії або об'єднання в єди-ному господарському організмі підприємств з різних галузей народного господарства, але пов'язаних між собою єдиним циклом одержання кінцевої продукції, за наявності сільськогосподарського й промислового виробництва [18, с. 58].

На нашу думку, змістова конструкція «агропро-мислова інтеграція» в сучасних умовах господарю-вання є доволі дискусійною. До того ж, урахувуючи, що в Україні агропромислового комплексу як меха-

ністичного утворення немає, а в нормативно-право-вих актах задекларований секторальний поділ на-ціональної економіки, найбільш коректним є засто-сування дефініції агроекономічної інтеграції. Своєю чергою, її сутність полягає в сукупності процесів ви-рівнювання, зближення й злиття суб'єктів ринкової діяльності в агропродовольчому секторі з метою під-вищення їх конкурентоспроможності й забезпечення продовольчої безпеки держави [19, с. 4].

Типологія агроекономічної інтеграції також пе-редбачає виокремлення її видів, типів і форм. Однак єдності в науковців з приводу цього нині немає. Так, Е. Крилатих формами інтеграції вва-жає інституціональні та організаційно-управлінські засади діяльності інтегрованих структур в агропро-дольчому секторі з урахуванням особливостей профілюючої сфери й масштабів їхньої діяльності [19, с. 4]. Колектив дослідників інтеграційних відно-син в аграрному секторі економіки під керівництвом І. Хіцкова не зміг дійти згоди навіть у межах однієї наукової праці. Зокрема, до форм агропромислової інтеграції, у першому випадку, вони відносять повну, часткову та випадкову інтеграцію [20, с. 6], у друго-му – пряму, зворотну та побічну інтеграцію [20, с. 7], у третьому – горизонтальну, горизонтально-верти-кальну та вертикальну інтеграцію [20, с. 8]. Так само ними номіновано типи й види інтеграції.

Ми вважаємо, що методологічно поняття «тип» є ширшим за «вид», означає різновид інтеграції в за-гальній типології. Під видом інтеграції, до того ж, розуміємо її класифікацію в межах окремого типу як характеристичної ознаки. Щодо форм інтеграції, то вони мають відповідати формам усупільнення виробництва в аграрному секторі економіки (коопе-ративна, некооперативна, корпоративна), набуваю-чи на мікрорівні виду організаційно-правових форм об'єднань суб'єктів господарювання, а на макрорівні – міжгалузевих відносин.

Зважаючи на багатогранність інтеграції, плю-ралізм її типів і видів, ми узагальнили типологію інтеграції в аграрному секторі економіки (табл. 1). Зауважимо, що наведена типологія інтеграції не є ви-черпною, беручи до уваги значну кількість синонімів цього поняття та сфер його застосування.

Залежно від способу здійснення інтеграція буває горизонтальною, вертикальною та диверси-фікованою. До горизонтальної інтеграції належать об'єднання суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом однотипної продукції, є прямими кон-курентами на ринку. Іншими словами, горизонталь-на інтеграція відбувається уздовж паралельних лан-цюгів виробництва продукції, її провадять техніко-технологічно незалежні суб'єкти господарювання з метою збільшення обсягів виробництва й збуту про-дукції, частки на ринку тощо. Мікроекономічно вона є формою інтеграції капіталу, а її проявом на макро-рівні є внутрішньогалузеві зв'язки.

Типологія інтеграції в аграрному секторі економіки

Критерій	Тип інтеграції
Економічний рівень	Транснаціональна (мегарівень)
	Галузева, інституціональна (макрорівень)
	Приватно-корпоративна (мікрорівень)
Рівень об'єднання	На локальному рівні (операційна)
	На мікрорівні
	На мезорівні
	На макрорівні
Характер зв'язків (спосіб здійснення)	На мегарівні (міжнародна)
	Горизонтальна
	Вертикальна
	Диверсифікована (квазівертикальна), конгломератна
Напрямок об'єднання	Прогресивна («вперед», «вгору»)
	Регресивна («назад», «вниз»)
	Кругова (циркулярна)
Принципи взаємодії	Асоціативна
	Агломератна
Порядок руху капіталів учасників об'єднання	Картельна
	Синдикатна
	Трестова
	Концернова
Мета співробітництва	Конгломератна (холдингова)
	Кооперативна
	Некооперативна
Ступінь інтеграції (рівень самостійності суб'єктів)	Вільна (м'яка)
	Тісна («впритул», жорстка)
Рівень інтегрованої діяльності	Багаторівнева
	Малорівнева
	Однорівнева
Стадія господарського процесу	Ресурсна
	Кінцевого продукту (виробнича)
	Збутова (маркетингова)
Організаційна будова	Замкнута (функціональна)
	Кооперативна
	Корпоративна
Рівень концентрації власності й капіталу	Асоційована
	Повна
	Часткова (неповна)
	Квазіінтеграція
Напрямок координації під час процесу об'єднання	Неінтеграція
	Пряма
	Зворотна
Охоплення стадій ланцюга створення додаткової вартості	Повна вертикальна
	Часткова вертикальна
Джерело потенціалу інтеграції	Ендогенна (природна)
	Екзогенна (класична)

Джерело: авторська розробка.

Вертикальна інтеграція означає розвиток співробітництва сільськогосподарських, промислових, торговельних та інших підприємств, які технологічно пов'язані єдиним процесом виробництва сільськогосподарської продукції, її промислової переробки й реалізації кінцевого продукту на ринку. Таким чином, це є об'єднання виробників сировини та матеріалів з переробними підприємствами, збутовою мережею для організації замкнутих циклів виробництва й реалізації кінцевої продукції.

У господарській практиці вертикальна інтеграція може здійснюватися у формах виробничої контрактиції, вертикальної кооперації та інтеграції власності або корпоративної інтеграції. Прикладом таких об'єднань є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, усі види господарських об'єднань, холдинги тощо. На макрорівні вертикальна інтеграція проявляється через систему міжгосподарських зв'язків, залежно від тісноти яких формуються або договірні відносини, або промислові комплекси. Тут ми погоджуємося з думкою П. Саблука, що вертикальна інтеграція сприяє чіткішому відокремленню продуктових підкомплексів як частин національного продовольчого комплексу [21, с. 283].

Як зазначає Ю. Нестерчук, вертикальна інтеграція часто ототожнюється з агропромисловою та міжгалузевою інтеграцією [12, с. 28]. Такої ж думки свого часу дотримувалися В. Бойко, М. Коденська, П. Макаренко, П. Саблук та інші вчені. Однак ми вважаємо, що розглядати названі поняття як синоніми некоректно з огляду на їхню соціально-економічну природу. Так, агропромислова інтеграція є різновидом агро економічної інтеграції, яка може розвиватися у вигляді вертикальної й квазівертикальної інтеграції. Своєю чергою, міжгалузева інтеграція є формою економічного прояву вертикальної інтеграції на макрорівні.

Диверсифікована (діагональна), або змішана, інтеграція являє собою організаційно-економічне об'єднання відокремлених виробництв, суб'єктів господарювання або сфер економічної діяльності, що не мають спільних рис у техніко-технологічних процесах виробництва продукції, характеризуються різним рівнем спеціалізації та концентрації, а також не споріднені у відношенні ланцюга створення додаткової вартості. Інколи до змішаної інтеграції вчені відносять стратегії одночасного вертикального і горизонтального інтегрування. Прикладом її є створення холдингових структур, коли виробництво, переробку і збут продукції здійснюють юридично самостійні підприємства, але під контролем квазіматеринської компанії. Зважаючи на проаналізований досвід реалізації цього типу інтеграції, вважаємо за більш коректне тлумачення її як конгломератної інтеграції.

За предметною областю вертикальна інтеграція буває ресурсною, виробничою, збутовою та функціональною. Ресурсна інтеграція є неповною за сво-

єю суттю, тому що має на меті лише об'єднання для формування оптимального ресурсного забезпечення. Виробнича або виробничо-фінансова вертикальна інтеграція передбачає об'єднання суб'єктів господарювання з метою виробництва й переробки продукції, оптимізації розмірів сировинних зон переробних підприємств та досягнення раціональних рівнів спеціалізації й концентрації; збутова – для організації продажів і збільшення частки на ринку; функціональна (замкнута) ж передбачає поєднання всіх цих видів. На відміну від вертикальної горизонтальна інтеграція включає такі види, як: виробнича, соціальна, освітньо-наукова, фінансово-кредитна й замкнута.

Стратегія вертикальної інтеграції може бути спрямована «вперед» («вгору»), коли більш низькі стадії технологічного переділу інтегрують з більш високими, – наприклад, виробник сільгосппродукції приєднує до себе трейдингову чи переробну компанію; або «назад» («вниз»), коли рух інтеграційного процесу є зворотним. Інколи науковці виокремлюють кругову, або циркулярну, інтеграцію.

Відповідно до класифікації форм монополістичних об'єднань, залежно від порядку та методів руху капіталів варто вирізняти картельну (самостійність руху власних капіталів учасників), синдикатну (часткове злиття кругообігу капіталів учасників), трестову (об'єднання всіх сторін господарського життя учасників та формування виробничої однорідності), концернову (спільне фінансування, тісне виробниче співробітництво та централізоване керівництво) та конгломератну (інтегратором виступає невиробниче підприємство, здебільшого – холдинг) інтеграцію.

Стосовно охоплення стадій ланцюга створення додаткової вартості вертикальна інтеграція може бути повною, коли компанія прагне бути присутньою в усіх ланках галузевого ланцюга цінностей і для цього створює свої підрозділи в кожному з них. Часткова вертикальна інтеграція передбачає присутність компанії тільки в головних ланках галузевого ланцюга (наприклад, на певних етапах виробництва або роздрібних продажів).

Залежно від рівня концентрації власності й капіталу інтеграція є повною, частковою, квазіінтеграцією або не-інтеграцією. Повна інтеграція передбачає наявність жорстких зв'язків між членами об'єднання, абсолютну втрату ними юридичної самостійності й керованості. Неповна інтеграція свідчить про неможливість повного контролю над власністю суб'єктів господарювання, але позбавлення їх свободи в ухваленні управлінських рішень. Квазіінтеграцію здійснюють на основі спільності інтересів учасників об'єднання, без застосування механізмів злиття та поглинання; управлінські рішення де-юре ухвалюють усі сторони самостійно й незалежно, де-факто – вони свідомо координуються компанією-інтегра-

тором для досягнення спільної мети. Неінтеграція в стратегічному менеджменті трактується як повна відсутність інтеграційних впливів, проте в теорії інтеграції часто розглядається як вид квазіінтеграції – вертикальні обмеження й вертикальний контроль. Ці типи інтеграції тісно пов'язані із «жорсткою» та «м'якою» інтеграцією. Зокрема, при «жорсткій» інтеграції об'єднання утворює нову юридичну особу, а всі суб'єкти господарювання – учасники інтеграції – втрачають свою юридичну самостійність. За «м'якою» інтеграції нова юридична особа не створюється, учасники зберігають свою юридичну самостійність, а координація спільної діяльності відбувається завдяки контрактації. До того ж, П. Саблук виокремлює партнерську (в основі усна чи письмова домовленість) і громадську інтеграцію (переважають риси неформального громадського об'єднання) [21, с. 280]. У тому разі, якщо «м'яка» інтеграція здійснюється на нерегулярній основі, доцільно вести мову про випадкову інтеграцію [20, с. 6].

На типізацію інтеграції також впливають джерела розширення бізнесу, системи організації бізнес-процесів. Так, якщо інтегрування відбувається в межах однієї компанії, у тому числі й холдингу або кластерного чи мережевого утворення, то така інтеграція називається ендогенною. Спорідненою системою щодо цього типу інтеграції є інсорсингова модель організації бізнес-процесів, коли виробництво кінцевої продукції є організаційно-техніко-технологічно єдиним, а ззовні надходять лише первинні виробничі ресурси. Коли розширення бізнесу здійснюють за рахунок придбання активів інших компаній або цілісних майнових комплексів, то мова йде про екзогенну, або класичну, інтеграцію. На практиці вона проявляється через злиття та поглинання («жорстка» форма зв'язків) або контрактацію й організацію спільного виробництва, аутсорсинг («м'яка» форма зв'язків). Проте необґрунтованою є думка вчених, що горизонтальна інтеграція повністю відповідає інсорсинговій, а вертикальна прогресивна інтеграція – аутсорсинговій [22, с. 15–16], тому що ці економічні категорії відображають різні сторони господарського життя.

На окрему увагу заслуговує такий підтип агро-економічної інтеграції, як продуктова. Дефініція «продуктова інтеграція», незважаючи на численні праці, нині є новою в науковій літературі. Ми вважаємо, що найбільш повним і коректним є визначення, що дали білоруські вчені В. Гусаков і М. Запольський. Так, продуктова інтеграція є поєднанням зусиль організацій у сфері сільського господарства та інших галузях економіки будь-якої організаційно-правової форми та форми власності для забезпечення максимального руху товарної маси в єдиному технологічному процесі, зниження витрат, підвищення ефективності виробництва й конкурентоспроможності продукції на базі поглиблення спеціалізації,

підвищення рівня концентрації й інтеграції виробництва, збільшення обсягів переробки й реалізації сільськогосподарської продукції [23, с. 42–43]. Згідно з розробленою нами типологією інтеграції в аграрному секторі економіки, продуктова інтеграція, з одного боку, є окремим видом взаємодії економічних агентів, з іншого боку, – становить своєрідну надбудову над усією типологією інтеграції. Так, продуктову інтеграцію можуть здійснювати на мікро-, мезо-, макро- і мегарівнях для кооперативних або некооперативних цілей співробітництва. За характером зв'язків вона є диверсифікованою, охоплює елементи горизонтальної та прогресивної чи регресивної вертикальної інтеграції. Як наслідок, утворюється багаторівнева асоціативна чи агломератна структура кооперативного, корпоративного або холдингового типу, побудована за будь-яким із методів руху капіталів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що типологічні засади інтеграції, особливо агро-економічної, не є систематизованими, що призводить до певних вад у застосуванні окремих дефініцій. На підставі сутнісного монографічного аналізу інтеграції було сформовано її таксономічну систему, показано, що економічна інтеграція є багаторівневою системою, пов'язує підприємства, регіональні та національні економіки, охоплюючи всі інституційні сектори економіки й види економічної діяльності. Її різновидом є агро-економічна інтеграція, розроблена типологія якої базується на рівнях ієрархії економічної системи, меті співробітництва, характері зв'язків і порядку руху капіталу між учасниками інтеграційних відносин, напрямі об'єднання, принципах взаємодії, рівні концентрації власності й капіталу, напрямках координації під час інтегрування, стадіях ланцюга створення додаткової вартості, джерелі потенціалу інтеграції та організаційній будові інтегрованих суб'єктів господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна енциклопедія : у 3 т. / ред. рада : Б. Д. Гаврилишин (голова) та ін. Київ : Академія ; Тернопіль : Акад. нар. госп-ва, 2000–2002. Т. 1. 2000. 864 с.
2. Енциклопедія сучасної України : у 20 т. / редкол. : І. М. Дзюба (співгол.), А. І. Жуковський (співгол.) та ін. Київ : Ін-т енцикл. дослідж., 2001–2018. Т. 11. 2011. 710 с.
3. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М., Вітер І. І. Глобальні стратегії Євросоюзу. Київ : КНЕУ, 2009. 528 с.
4. Саблук П. Т., Власов В. І., Біленький О. Ю. Регіональна інтеграція. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2010. 366 с.
5. Либман А. М., Хейфец Б. А. Модели экономической дезинтеграции. Интеграция и дезинтеграция. *Евразийская экономическая интеграция*. 2011. № 2. С. 4–18.
6. Большая Российская энциклопедия, 2004–2015. Т. 11. 2008. 767 с.
7. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила принципы и гипотезы). М. : Журнал «Россия Молодая», 1994. 367 с.

8. Республика Беларусь : энциклопедия ; в 7 т. / гл. ред. Г. П. Пашков. Мн. : Беларуская энцыклапедыя, 2005–2008. Т. 3. 2006. 896 с.

9. **Мичурина О. Ю.** Теория и практика интеграционных процессов в промышленности. М. : ИНФРА-М, 2012. 287 с.

10. Экономический словарь агропромышленного комплекса / под ред. А. А. Стороженко. Киев : Урожай, 1986. 334 с.

11. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2011. Т. 1. 611 с.

12. **Нестерчук Ю. О.** Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві. Умань : Вид. «Сочинський», 2009. 372 с.

13. **Малік М. Й., Федієнко П. М., Орлатий М. К.** Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. К. : ІАЕ УААН, 2000. 40 с.

14. **Андрійчук В. Г.** Економіка підприємств агропромислового комплексу. К. : КНЕУ, 2013. 779 с.

15. **Зуев В. Н.** Методология классификации и оценки форм региональной интеграции. *Евразийская экономическая интеграция*. 2014. № 3. С. 25–43.

16. **Кравченко С. А.** Адаптация экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка. Киев : ННЦ ІАЕ, 2008. 444 с.

17. **Зеліско І. М.** Економічна сутність інтеграції в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 105–109.

18. **Запольский М. И.** Кооперация и интеграция в агропромышленном комплексе. Мн. : Беларус. наука, 2011. 347 с.

19. **Крылатых Э. Н.** Теоретико-методологические основы изучения современной агроэкономической интеграции // Рыночная интеграция в агропродовольственном секторе. Тенденции, проблемы, государственное регулирование : матер. науч.-практ. конф. М. : ВИАПИ им. А. А. Никитина ; «Энциклопедия российских деревень», 2010. С. 3–6.

20. Развитие интеграционных отношений в АПК (рекомендации) / А. С. Дерюга, К. С. Терновых, Н. В. Митина и др. Воронеж : ГНУ НИИЭОАПК ЦЧР РФ, 2003. 81 с.

21. **Саблук П. Т.** Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 356 с.

22. **Єкель Г. В.** Організаційно-економічний механізм державного регулювання інтеграції в агропромисловому виробництві. Київ : ННЦ «Інститут землеробства» НААН, 2014. 195 с.

23. **Гусаков В. Г., Запольский М. И.** Научные основы создания продуктовых компаний. Мн. : Беларус. наука, 2012. 195 с.

REFERENCES

Andriichuk, V. H. *Ekonomika pidpriyemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economy of enterprises of agro-industrial complex]. Kyiv: KNEU, 2013.

Bilorus, O. H., Matseiko, Yu. M., and Viter, I. I. *Hlobalni stratehii Yevrosoiuzu* [Global strategies of the European Union]. Kyiv: KNEU, 2009.

Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya [Great Russian Encyclopedia], vol. 11. Moscow: Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya, 2008.

Deryuga, A. S. et al. *Razvitiye integratsionnykh otnosheniy v APK (rekommendatsii)* [Development of integration relations in the agricultural sector (recommendations)]. Voronezh: GNU NIIEOAPK TsChR RF, 2003.

Ekonomicheskii slovar agropromyshlennogo kompleksa [The economic dictionary of the agro-industrial complex]. Kyiv: Urozhay, 1986.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia], vol. 1. Kyiv : Akademiia; Ternopil : Akad. nar. hosp-va, 2000.

Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Economic Encyclopedic Dictionary], vol. 1. Lviv: Svit, 2011.

Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine], vol. 11. Kyiv: In-t entsykl. doslidzh., 2011.

Gusakov, V. G., and Zapolskiy, M. I. *Nauchnyye osnovy sozdaniya produktovykh kompaniy* [The scientific basis for creating food companies]. Minsk: Belarus. navuka, 2012.

Kravchenko, S. A. *Adaptatsiya ekonomicheskogo mekhanizma funktsionirovaniya selskokhozyaystvennykh predpriyatiy k usloviyam rynka* [Adaptation of the economic mechanism of the functioning of agricultural enterprises to market conditions]. Kyiv: NNTs ІАЕ, 2008.

Krylatykh, E. N. "Teoretiko-metodologicheskiye osnovy izucheniya sovremennoy agroekonomicheskoy integratsii" [Theoretical and methodological foundations of the study of modern agroeconomic integration]. *Rynochynaya integratsiya v agroprodovolstvennom sektore. Tendentsii, problemy, gosudarstvennoye regulirovaniye*. Moscow: VIAPИ im. A. A. Nikonova; «Entsiklopediya rossiyskikh dereven», 2010. 3-6.

Libman, A. M., and Kheyfets, B. A. "Modeli ekonomicheskoy dezintegratsii. Integratsiya i dezintegratsiya" [Models of economic disintegration. Integration and disintegration]. *EvrAziyskaya ekonomicheskaya integratsiya*, no. 2 (2011): 4-18.

Malik, M. I., Fediienko, P. M., and Orlatyi, M. K. *Intehratsiia – yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti reformovanykh silskohospodarskykh pidpriyemstv* [Integration is a factor in improving the efficiency of reformed agricultural enterprises]. Kyiv: ІАЕ UАAN, 2000.

Michurina, O. Yu. *Teoriya i praktika integratsionnykh protsessov v promyshlennosti* [Theory and practice of integration processes in industry]. Moscow: INFRA-M, 2012.

Nesterchuk, Yu. O. *Intehratsiini protsesy v ahramno-promyslovomu vyrobnytstvi* [Integration processes in agro-industrial production]. Uman: Vyd. «Sochinskiy», 2009.

Respublika Belarus : entsiklopediya [Republic of Belarus: Encyclopedia], vol. 3. Minsk: Belaruskaya entsyklopediyya, 2006.

Reymers, N. F. *Ekologiya (teorii, zakony, pravila printsipy i gipotezy)* [Ecology (theories, laws, rules, principles and hypotheses)]. Moscow: Zhurnal «Rossiya Molodaya», 1994.

Sabluk, P. T. *Ekonomichnyi interes u rozvytku ahramnoho vyrobnytstva* [Economic interest in the development of agricultural production]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2014.

Sabluk, P. T., Vlasov, V. I., and Bilenkyi., O. Yu. *Rehionalna intehratsiia* [Regional integration]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2010.

Yekel, H. V. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання intehratsii v ahropromyslovomu vyrobnytstvi* [Organizational and economic mechanism of state regulation of integration in agro-industrial production]. Kyiv: NNTs «Іnstitut zemlerobstva» NAAN, 2014.

Zapolskiy, M. I. *Kooperatsiya i integratsiya v agropromyshlennom komplekse* [Cooperation and integration in the agricultural sector]. Minsk: Belarus. navuka, 2011.

Zelisko, I. M. "Ekonomichna sutnist intehratsii v ahramni sferi" [Economic essence of integration in agrarian sphere]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2012): 105-109.

Zuyev, V. N. "Metodologiya klassifikatsii i otsenki form regionalnoy integratsii" [Methodology for classifying and evaluating forms of regional integration]. *Yevraziyskaya ekonomicheskaya integratsiya*, no. 3 (2014): 25-43.